

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

„МИ ВІДДАНІ ЖИТТЮ, І НАМ ВОЗДАСТЬСЯ В СЛАВІ”

До 75-річчя з дня народження Василя Стуса

Методико-бібліографічні матеріали

Харків – 2012

ББК 78
М 57

„Ми віддані життю і нам воздасться в славі”: до 75-річчя з дня народження Василя Стуса: метод.-бібліогр. мат. / Департам. культ. і туризму Харк. обл. держ. адмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка; уклад. М.М. Григор'єва, ред. Г. В. Бакаєва. – Х., 2012.

Укладач: М.М. Григор'єва
Редактор: Г.В. Бакаєва
Відповідальна за випуск: Н.І. Шостко

„6 січня 2013 року виповнюється 75 років з дня народження видатного українського поета, літературознавця, політв'язня, правозахисника, Героя України Василя Стуса. Враховуючи величезний внесок Василя Стуса у справу відродження української державності, української літератури, національної культури, розбудови громадянського суспільства, Верховна Рада України постановляє:

1. У січні 2013 року урочисто відзначити на державному рівні 75-річчя з дня народження видатного українського поета, політв'язня, Героя України Василя Стуса...”

Про відзначення 75-річчя з дня народження видатного українського поета, політв'язня, Героя України Василя Стуса : постанова Верховної Ради України № 4697-VI від 15 травня 2012 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4697-17>

„ДОЛІ НЕ ОБИРАЮТЬ...”

*Вечір вшанування творчості та громадської діяльності
українського поета В. Стуса*

*Долі не обирають. Її приймають –
яка вона вже не є. А коли не
приймають, тоді вона силоміць обирає
нас.*

(В. Стус)

Бібліотекар: Сьогодні, 6 січня 2013 року, видатному українському поету, літературознавцю та перекладачу, патріоту Василю Семеновичу Стусу виповнилося б 75 років. Йому не дали дожити й до піввіку. Тоді, коли поет пішов у вічність, про нього мало хто знав в Україні. Переважно – рідні, близькі, друзі, колишні колеги. Величину таланту могли осягнути ще менше людей. Замолоду Стус захоплювався Рильським, Верхарном, Гете, Свідзинським, Рільке. Але ввійшов в українську поезію зі своїм неповторним стилем, своєю оригінальністю. Це митець метафоричного мислення, філософської всеохопності та мудрості від дідів, що дається не тільки роками, а чимось вищим.

Сьогодні ім'я його на устах не лише у знавців української літератури, а й у всіх, кому дорога Україна. Схиляються перед ним і поза Україною ті, кому випало читати його твори або довідатися про його долю та боротьбу.

Запізніла шана української суспільності зробила неминучим і високе офіційне визнання: 1991 року Василю Стусу посмертно присуджено Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Парадоксально, але правда: героїчна біографія Стуса сьогодні стоїть на перешкоді розумінню його як поета. За літературним словом шукаємо і знаходимо образ чесноти й непохитності людини. Але правда й інше: доля Василя Стуса кидає гостре проміння на всю його поезію. Рідкісна, трагічна неподільність поезії і долі.

Своєрідність і небувале загострення внесла приналежність Василя Стуса до доби тоталітарного суспільства в Україні. Одна річ - філософські муки вільного творчого духу в недосконалому, але відносно вільному суспільстві. Й зовсім інша – муки думки та совісті людини в такому суспільстві, де і їй самій, і всьому народові зав'язано рота.

Василь Стус як особистість формувався в умовах, якнайменше сприятливих для національного самоусвідомлення. Народився 1938 року на Вінничині, але дитинство та юність минули на зрусифікованій Донеччині. Навчався в Донецькому педагогічному інституті, трохи вчителював на Кіровоградщині, потім – армія. Восени 1963 року вступив до аспірантури інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і був на той час уже людиною з досить сформованими поглядами. Отже, чи не найважливіший етап становлення особистості припав саме на період навчання.

До красного письменства у Василя був не лише читацький, а й великий теоретичний інтерес, який і привів його до аспірантури. У перші роки в Києві Стус сприймався у своєму колі швидше як майбутній літературознавець, аніж поет. У літературному середовищі та на вечорах, коли й виступав, то волів радше

обговорювати твори товаришів, аніж читати власні. Писав рецензії, критичні статті, що мали чималий розголос (наприклад стаття „Най будем щирі” у журналі „Дніпро”). Здобула популярність його смілива розвідка „Феномен доби” – глибокий аналіз поезії Павла Тичини і трагізму деградації великого поета як жертви нелюдської системи; невдовзі цю працю було долучено до „справи”.

Але за своїм душевним складом і способом мислення, у своїх стосунках зі словом і, зрештою, в самопочуванні Василь Стус був поетом. Невидиме внутрішнє визрівання, наростання поетичної потуги в ньому тривало, і тільки несприятливі зовнішні обставини, крайнє загострення цензурного тиску, що зводило нанівець спроби друкування, унеможливили тоді появу в українській літературі нового визначного імені.

Василь Стус із його чутливістю до суспільних проблем відразу по приїзді до Києва долучився до того культурно-національного руху, що розпочався у столиці і ширився всією Україною, пізніше діставши назву шістдесятництва. Власне, це були перші симптоми національного пробудження. Провісниками національно-культурного руху були поети Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Іван Драч, а водночас такі літературні критики та публіцисти, як Іван Світличний, Євген Сверстюк, Вячеслав Чорновіл, Валентин Мороз. Уже на початку 1960-х років у Києві виник Клуб творчої молоді, який об'єднував і мистецьку, і наукову молодь. Після його ліквідації контакти різних груп молоді української інтелігенції тривали.

Яким було місце Василя Стуса у тодішньому колі молодих „порушників” державного спокою? Він товаришував або конструктивно співпрацював з людьми різних поглядів і поколінь. В нього були друзі і серед художників, скульпторів, музикантів, театралів, і серед молодих учених, філософів, «технарів» - друзі не до застілля, а до інтелектуального спілкування. Небалакучий, але напружений не лише в слові, а й у мовчанні, він не вдавався ані до беззмистовних розваг, ані до патріотичної риторики та й усякої необов'язковості взагалі. Навіть зовнішністю своєю справляв, особливо на нових знайомих, враження незвичайності, обраності. Відома українська поетеса з Бразилії Віра Вовк згадувала: «Профіль Василя Стуса нагадував мені Данте в лавровому вінку, що його Рафаель увічнив на стіні Сікстинської каплиці».

Його літературні зацікавлення були надзвичайно широкі. Вже тоді, в середині 1960-х років, почав активно перекладати, насамперед з німецької, яку непогано знав. Захоплювався європейською модерністською поезією, котру тільки починала відкривати для себе літературна молодь. Свої поезії не поспішав публікувати. Тим часом поетичний доробок зростав, і десь наприкінці 1960-х Стус запропонував видавництву «Радянський письменник» рукопис поетичної збірки, якій дав назву «Зимові дерева». Можливо, назва мала звучати як символічне означення стану нашої духовності: замороженість, завмерлість, але й уперте протистояння зимі та збирання сил для весняного пробудження. Збірка, діставши позитивні видавничі відгуки, у світ не вийшла, оскільки доля книжок вирішувалася не у видавництвах, а у відповідних відділах ЦК компартії, але у машинописному виконанні набула поширення серед літературної молоді.

Уже в «Зимових деревах» почали визначатися деякі постійні мотиви творчості Василя Стуса – етичний максималізм, переживання духовної та філософської самотності, недосконалості людського «Я», суспільства і світу, переживання своєї національної сутності, пророчого переживання жертвовності задля України, прочуття власної долі, саркастична інтерпретація буденного низького існування, обивательщини.

Відмова від публікації не стала для поета несподіванкою, проте невдовзі він укладає нову збірку – «Веселий цвинтар». Назва підказана фантасмагорією української реальності.

Читець:

*... Протрухлий український материк
росте, як гриб. Вже навіть немовлятко
й те обіцяє стати нашим катом
і порубати віковий поріг,
дідівським вимшілий патріотизмом...
Це твердь земна трухлявіє щодня,
а ми все визначаємось. До суті
доходимо. І, Господом забути,
вітчизни просимо, як подання.*

Бібліотекар: Фінальним акордом збірки стали вірші, присвячені пам'яті вбитої працівниками радянських спецслужб художниці і близькій приятельці Стуса Аллі Горській. Тоді, у грудні 1970-го, коли ще тривав судовий процес над автором „репортажу з заповідника імені Берії” Валентином Морозом, всі були попереджені: коли хочете зберегти перспективу – на цвинтарі бути не повинні. Стуса не попереджали. Він прийшов. Сказав прощальне слово про Аллу Горську, сказав, що вбивцями вважає співробітників КДБ. Саме тоді було розпочато збір матеріалів на Стуса і його арешт став справою часу. Одночасно, саме в цій ситуації, виявилось Стусове „пряmostояння”: хто, коли не я, то хто має „стати голосом опору і протесту”.

Читець:

Пам'яті Алли Горської

*Ярій, душе. Ярій, а не ридай.
У білій стужі сонце України.
А ти шукай — червону тіль калини
на чорних водах — тіль її шукай,
де горстка нас. Малесенька щопта
лише для молитов і сподівання.
Усім нам смерть судилася зарання,
бо калинова кров — така ж крута,
вона така ж терпка, як в наших жилах.
У сивій завірюсі голосінь
ці грона болю, що падуть в глибінь,*

безсмертною бідою окошились.

Бібліотекар: Не важко зрозуміти, наскільки випадав Стус із панівної суспільної атмосфери, наскільки не відповідав критеріям, поставленим державою до літератури.

Проте не лише ця обставина унеможливлювала публікацію його творів. В останні дні серпня 1965 року влада провела серію політичних арештів у Києві, Львові, Івано-Франківську, Луцьку та інших містах. Зокрема, 30 серпня 1965 року було заарештовано Івана Світличного - лідера української нонконформістської культури 60-х років. Цей арешт боляче відізвався у свідомості поета. Сам арешт близького товариша змусив Василя Стуса приєднатися до виступу-протесту Івана Дзюби проти репресій в колі української інтелігенції 4 вересня 1965 року, що відбувся у київському кінотеатрі „Україна” напередодні прем'єри фільму Сергія Параджанова „Тіні забутих предків”.

„Хто проти тиранії, встаньте!” – вигукнув В. Стус, коли в залі заревли сирени, заглушаючи голос І. Дзюби. Багато хто встав, хоча й очікували, що одразу після виходу з кінотеатру можна бути заарештованим. Однак цього не сталося. 20 вересня того ж року Василя Стуса було „лише” відраховано з аспірантури, „за систематичне порушення норм поведінки аспірантів”. Так, напередодні шлюбу, Стус став безробітним. Попри це, йому й далі пекла несправедливість, вчинена з його товаришем Іваном Світличним. На початку грудня Ліна Костенко, Є. Сверстюк, В. Стус відвідали Леоніду Світличну. Саме там, у квартирі Світличних, і народився цей твір. А „посмішка Івана”, яку він востаннє бачив, либонь ще 1971 р., неодноразово з'являтиметься і у його листах, і в „Таборовому зошиті”.

Читець:

*Не можу я без посмішки Івана
оцю сльотаву зиму пережить.
В проваллях ночі, коли Київ спить,
а друга десь оббріхують старанно,
склепить очей не можу ні на мить,
він, як зоря, проміниться з туману,
але мовчить, мовчить, мовчить,
мовчить.
Ні словом не озветься. Ані пари
із уст. Вусате сонечко моє!
Несуть тобі три царіє со дари
скапарене озлоблення своє.
Іваночку! Ти чуши, доброокий?
Йй-бо, не знаю, що я зле зробив.
Чого ж бо й досі твій поріг високий
ані відчув, ані переступив.
Прости мені, недільний мій Хрещатик,
що, сівши сидьма, ці котли топлю
в оглухлій кочегарці. Що терплю,*

*коли вже ні терпіти, ні мовчати
не можу, що, читаючи, люблю
твоїх Орхана, Незвала і Данте,
в дев'яте коло прагнучи стремлю.
Моє ж досьє, велике, як майбутнє,
напевне, пропустив котрийсь із
трутнів.
Із тих, що білий світ мені окрали,
окравши край, окрали спокій мій,
лишивши гнів ропавий і кривавий
і право - надриватися в ярмі.
Сидять по шпарах всі мужі хоробрі,
всі правдолюбів, чорт би вас побрав!
Чи людська добрість - тільки доти
добрість,
поки без сил, без мужності, без прав
запомогти, зарадити, вступитись,
стражденного в нещасті прихистить*

*і зважитись боротися, щоб жити,
і зважитись померти, аби жити?
Коли тебе, коханий, покарають –*

*Куди втечу від сорому й ганьби?
Тоді прости, прощай, проклятий краю,
Вітчизно боягузів і убивць.*

Бібліотекар: Не Стус шукав конфронтації, як запевняли репресивні органи, і як уявляють ті, хто приписує йому принципову антирадянськість від початку. Стусові нав'язували політичну боротьбу, як і багатьом, хто просто закликав до розуму й порядності, до шанування прав людини і до громадянського порозуміння. Але і така, більше моральна, ніж політична позиція була небажаною для режиму, що перекривав всі шляхи до порозуміння, і ставала формою його заперечення.

У листах до президії Спілки письменників України та до ЦК КПУ Василь Стус вступався за своїх товаришів, позбавлених доступу до друкованих органів, приречених до мовчання, говорив про втрати, яких зазнає українська культура. Ці листи залишилися без відповіді, а слідчі органи тлумачили їх як зловмисну антирадянську пропаганду.

Заарештували Стуса, як і багатьох його друзів, трагічної пам'ятної ночі з 12 на 13 січня 1972 року. Слідство все зробило, щоби професійні заняття кваліфікувати як антирадянську діяльність, а самого поета – як особливо небезпечного державного злочинця. Василь Стус спершу намагався переконати владу в безглуздість таких уявлень про себе і своїх друзів. Він пише кілька листів до першого секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста. Але це були волюнтаризми в кам'яному мішку. Ніхто Василеві не відповідав, а до Шелеста листи хтосьна чи й доходили: він сам висів на гострому московському гаку.

Поетичне слово стало причиною Стусової біди, але й додало сили і гордості за найтяжчих умов:

Читець:

*... Ще виживу, вистою, викричу я –
допоки поглине мене течія.
Хай світ збожеволів, та розум ясний
І зісподу входить у витлілі сни.
Ще треба терпіти і марне – клясти.
Лиш ти мене, Господи-Боже, прости!*

Бібліотекар: І під час слідства, в камері слідчого ізолятора КДБ у Києві, і в концтаборах, і на засланні Василь Стус використовував кожну вільну хвилину та всяку найменшу можливість для читання й писання. Формально йому це не було заборонено, але фактично за це переслідували і відбирали чи знищували написане. Проте завдяки Василевим друзям чимало його творів збереглося і потрапило на волю.

У поезіях табірної п'ятнадцятиріччя біль розлуки з Україною поступово стає болем очужіння.

Читець:

*О Боже мій! Така мені печаль
і самота моя така безмежна!
Нема — Вітчизни! Око обережно
обмацує дорогу між проваль.
Ото — мій шлях: повернення чи — не...
Ото — мій шлях: світ-за-очі. Єдине.
Прости мені, кохана Батьківщино.
О матері, не проклени мене!*

*Я — геть подався. Шалом. Навмання.
Я — геть подався, стомлений од люті.
Рожеві сопки, кригою окуті,
а понад ними — чорне вороння.
І сліпне вечір. Контур гір — немов
з картону вирізаний — для декору
і вся тобі дорога — вниз чи вгору.
Пішов туди. Пішов туди. Пішов!*

Бібліотекар: У Стусовому переживанні самоти є й позаісторичний відгомін особливого індивідуалістичного світосприймання, посиленій впливом індивідуалістичної ж та екзистенціалістської філософії, яку він з інтересом читав (в його лектурі були Фрідріх Ніцше, Хосе Ортега-і-Гассет, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр). Але ще більше, ніж філософія і література, „навчало” Стуса саме життя. В його слові – не лише інтелектуальні муки, а й муки власного життя та долі його народу.

Його табірні та тюремні вірші дають картини психологічного стану в’язня, психологічної суті самого ув’язнення як форми катування.

Читець:

*Весь обшир мій — чотири на чотири.
Куди не глянь — то мур, куток і ріг.
Всю душу з’їв цей шлак лілово-сірий,
це плетиво заламаних доріг.
І дальша смерти — рідна батьківщина!
Колодязь, тин і два вікна сумні,
що тліють у вечірньому вогні.
І в кожній шибі — ніби дві жарини —*

*журливі очі вставлено. Це ти,
о пресвята моя зигзице-мати!
До тебе вже шляхів не напитати
і в ніч твою безсонну не зайти.
Та жди мене. Чекай мене. Чекай,
нехай і марне, але жди, блаженна.
І Господові помолись за мене.
А вмру — то й з того світу виглядай.*

Бібліотекар: Коли говорять про чийось мужність та самопожертву, не завжди уявляють, що за цим стоїть. Адже вирішувалася не тільки поетова доля. Він розумів, що іспитує не тільки себе.

Читець:

*У затишку прожити не судилось:
ударив грім — і зразу шкереберть
усе пішло, що ніби тільки снилось,
як життєіснування й життєсмерть.
Тож іспитуй, як золото, на пробу
коханих, рідних, друзів і дітей:
ачи підуть крізь сто твоїх смертей
з тобою вслід? Ачи твою подобу*

*таки збагнуть — в передкінці життя?
Чи серцем не жахнуться од ознобу,
бо вже назад немає вороття,
лиш відчайдушно стелеться дорога
несамовитих? Скажуть — слава Богу?
Та тільки шкода — збавлять без пуття
собі віка — і тільки. Більш — нічого.*

Бібліотекар: Василь Стус дуже дорожив своєю сім’єю, любив дружину та сина. Це було в нього святе навіки. Але любив він не менш і Україну,

справедливість, честь, людську гідність. А за таку любов в тоталітарній державі рано чи пізно карають жорстоко, по-катівськи. Стусові вдалося виконати свою місію, покладену на нього долею і часом. Він устиг сказати нове слово в Українській поезії, піднести її на зло ворогам на вищі світові щаблі. І це його перемога, за яку буде вдячна йому Україна.

В останні роки у Стусовій поезії дедалі відчутнішим стає мотив смерті. Та й чи може бути інакше, коли кожен момент життя відчувається як останній. І він не боявся цього почуття, бо рішення не зрадити свої високі ідеали, навіть ціною свободи і життя, прийняв вже давно.

Читець:

*Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,*

*як в смерті обернуся до життя
своїм стражденням і незлим
обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і в смерть із рідним краєм поріднюсь.*

Бібліотекар: Табірними наглядачами знищено збірку з приблизно 300 віршів Стуса. На знак протесту проти жорстокого поводження табірної адміністрації з політв'язнями він кілька разів оголошував голодування. У січні 1983 року за передачу на волю зошита з віршами на рік був кинутий у камеру-одиночку. 1985 року Стуса відправили до карцеру за те, що читаючи книгу в камері, він сперся ліктем на нари (хоча це й не порушення режиму; офіційна причина, за свідченням співв'язнів поета, була наклепом. На знак протесту він оголосив безстрокове сухе голодування. Помер в ніч з 3 на 4 вересня. За офіційними даними причина смерті — зупинка серця. Поруч із цією версією висувуються припущення про загибель від удару карцерними нарами, цілком імовірно, зумисне підлаштовану наглядачами. В будь-якому разі смерть Василя Стуса слід розглядати як вбивство, скоєне радянською тоталітарною системою: воно полягало у багаторічних переслідуваннях поета, зокрема й фізичних, що врешті-решт призвели до його передчасної смерті.

Смерть поета приховувалась радянською владою від його друзів-дисидентів до середини жовтня. Дружина одержала повідомлення про смерть чоловіка 5 вересня. Всупереч її проханню, поховання відбулось без присутності рідних. Права на перепоховання адміністрація не надавала до завершення терміну ув'язнення. Особисті речі Стуса також здебільшого не повернулись до його родини. Похований на табірному цвинтарі у с. Борисово Чусовського району Пермської області. Перепоховання в Києві на Байковому кладовищі відбулося у листопаді 1989 завдяки клопотанням рідних і однодумців. Поета разом із побратимами Юрієм Литвином і Олексою Тихим, що також загинули в таборі ВС-389/36 с. Кучино, перепоховали.

Крім літературної діяльності, Стус займався перекладами німецьких поетів Гете, Рільке; під час ув'язнення вивчав французьку (прекладав Верлена, Рембо),

англійську. В рядках вірша Реярда Кіплінга "If", який переклав Василь Стус, - його життєве кредо, ідеал, до якого він прагнув.

Читець:

*Коли ти бережеш залізний спокій
всупір загальній паніці й клятьбі,
коли наперекір хулі жорстокій
між невірив ти віриш сам собі.
Коли ти вмієш ждати без утоми,
обмовлений, не станеш брехуном,
ошуканий, не піддаєшся злому
і власним не хизуєшся добром.
Коли тебе не порабують мрії,
в кормигу дум твоїй дух себе не дасть,
коли ти знаєш, що за лицедії -
облуда щастя й машкара нещастя.
Коли ти годен правди пильнувати,
з якої вже зискують махлярі,
розбитий витвір знову доробляти,
хоча начиння геть уже старі.*

*Коли ти можеш всі свої надбання
поставити на кін, аби за мить
процидрити без жалю й дорікання -
адже тебе поразка не страшить.
Коли змертвілі нерви, думи, тіло
ти можеш знову кидати у бій,
коли триматися немає сили
і тільки воля владно каже: "стій!"
Коли в юрбі шляхетності не губиш,
А бувши з королями - простоти,
коли ні враг, ні друг, котрого любиш,
нічим тобі не можуть дорікти.
Коли ти знаєш ціну щохвилини,
коли від неї геть усе береш,
тоді, я певен: ти єси людина
і Землю всю своєю назовеш.*

Показ документальної стрічки "Просвітлої дороги свічка чорна" (1992, реж. С. Чернілевський)

При створенні сценарію використано:

Дзюба І. Свіча у кам'яній п'їтьмі // Палімпсест : Вибране / [Упоряд. Д. Стус ; Передм. І. Дзюби]. – 2-ге вид. – К. : Факт, 2006. – 431 с.

Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина : Спогади, статті, листи, поезії / Упоряд. О. Ю. Орач (Комар). – К. : Укр. письменник, 1993. – 400 с., іл.

Стус В. Листи до сина. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 192 с. : іл.

„НА ПОРОЗІ БЕЗСМЕРТЯ”

Книжкова виставка

I Його життя – приклад прямостояння

...Торуй свій шлях - той, що твоїм назвався,
той, що обрав тебе, як побратим...

В. Стус

II Незгасна зоря поезії

„...поет повинен бути людиною. А людина – це, насамперед, добродій”

В. Стус

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ЛІТОПИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

6.01.1938	дата народження (с. Рахнівка Вінницької обл.)
1940	родина переїздить до м.Сталіно (сучасний Донецьк), де батьки отримують роботу на одному з хімічних заводів міста.
1944-1954	навчання в середній школі № 75 м.Сталіно
1954-1959	навчання в Сталінському педагогічному інституті із спеціальності “Українська мова та література“
15.08.- 15.10.1959	вчителював у Таужнянській середній школі Гайворонського району Кіровоградської області.
11.1959- 11.1961	служба у лавах радянської армії.
7.12.1961- 16.01.1963	вчитель української мови та літератури у середній школі №23 м.Горлівки Донецької обл.
15-23.03.1963	підземний плитовий шахти “Октябрьская“ м.Донецька.
26.03.- 26.10.1963	літературний редактор газети “Социалистический Донбасс“ м.Донецька.
Від 1.11.1963	аспірант Інституту літератури АН УРСР ім.Т.Г.Шевченка із спеціальності “Теорія літератури“. Переїзд до Києва.
4.09.1965	виступ протесту в київському кінотеатрі “Україна“ з приводу репресій проти української інтелігенції.
20.09.1965	відрахований з аспірантури за “систематичне порушення норм поведінки аспірантів та співробітників наукового закладу“, тобто за виступ у кінотеатрі “Україна“.
28.09.- 23.11.1965	робота в будівельній бригаді, а згодом кочегаром Українського науково-дослідного інституту садівництва у Феофанії під Києвом.
10.12.1965	одруження з Валентиною Попелюх.
14.01- 1.06.1966	спершу молодший, невдовзі — старший науковий співробітник Центрального державного історичного архіву УРСР. “Звільнений за власним бажанням — за безсовісними, здається, наполяганнями тов. Зубкова з Інституту літератури“ (Автобіографія В.Стуса від 23.07.1966р.).
Від 17.09.1966	до арешту — старший інженер відділу технічної інформації проектно-конструкторського бюро Міністерства промисловості будівельних матеріалів Києва, а потому — старший інженер проектно-технологічного об’єднання.
12.01.1972	перший арешт поета.
7.09.1972	суд, згідно з вироком якого Василя Стуса засуджено до 5-ти років ув’язнення та 3-х років заслання.
1972-01.1977	відбуття покарання в таборах у Мордовії
11.1975- 02.1976	перебування у спеціалізованій ленінградській лікарні з приводу операції на шлунку.
3 5.03.1977	заслання в селищі ім.Матросова Тенькінського району

	Магаданської області; робота “учнем проходчика гірської підземної ділянки“ та машиністом скрепера на рудні ім.Матросова об’єднання “Севервостокзолото“.
1978	поета прийнято до PEN-клубу.
Серпень 1979	повернення до Києва.
Початок жовтня 1979	вступ до Української Гельсінської групи.
7.10.1979	за Стусом встановлено адміністративний нагляд.
22.10.1979-11.01.1980	робота формувальником II-го розряду ливарного цеху на заводі ім.Паризької комуни.
З 1.02.1980 - до арешту	робота в цеху № 5 українського промислового об’єднання “Укрвзуттєпром“ фабрики взуття “Спорт“ намажчиком зтяжної кромки на конвеєрі.
14.05.1980	другий арешт.
Кінець вересня 1980	суд, на якому поета було засуджено до десятирічного ув’язнення та п’яти років заслання.
З 11.1980	відбуття покарання в таборі особливого режиму ВС-389/36 с.Кучино Чусовського району Пермської області.
Весна 1981	останнє побачення з рідними.
1882	рік камери-одиночки.
Ніч з 3 на 4.09.1985	смерть Василя Стуса в карцері табору ВС-389/36.
17-19.11.1989	перевезення на київську землю праху Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого.

ПОЕТИЧНІ ЗБІРКИ

«Круговерть»

«Зимові дерева»

«Свіча в свічаді»

«Палімпсести»

«Веселий цвинтар»

«Час творчості / Dichtenzeit»

«Дорога болю»

«Повернення»

«Під тягарем хреста»

«Вікна в позапростір»

«Золотокоса красуня»

ПЕРЕКЛАДИ

Гете Й. В. Трилогія пристрасті: До Вертера; Марієнбадська елегія; Омирення; Майова пісня; Заповіт, Одне і все; Дайте - поплачу!; Parabaza; Epigrama; Antiepigrama [з нім.]

Кіплінг Р.-Д. Синові [з англ.]

Лорка Ф. Г. Романс про чорну зажуру; Сутичка; Крик; Пісня вершника; Гітара; Пісня; Мовчання; Малагенья [з ісп.]

Рільке Р. М. Сонети до Орфея, Свободолюбче, тільки море й ти!...; Людино вільна! Дух споконвіків...; Людино вільна! Вічно будеш ти...; Моя душа, коли в ній мовне звук...; Велика ніч; 3 Дуїнянських елегій: Четверта елегія; Шоста елегія; Сьома елегія; Восьма елегія; Дев'ята елегія; Десята елегія ; Осінь; Смерть поета; Барс; Поет; Іспанська танцюристка; Орфей, Еврідика й Гермес; О дивні зблиски боязких подоб!; І, може, час – виходити богам [з нім.]

Енценсбергер Г.М. Поезії [з нім.]

Рахель Мої мерці [з івриту]

Рембо А. Моя циганерія; П'яний корабель, поезії [з фр.]

Унгаретті Дж. Дрімота [з італ.]

Цветаєва М. Ну й химерує лжа життєва! [з рос.]

Целян П. Вірші [з нім.]

ЦИТАТИ В. СТУСА

Бо жити - то не є долання меж, а навикання і самособоюнаповнення.

Добро - це сон, це смерть, це втрата свідомості...

У мене загострене, може, навіть хворобливо загострене почуття справедливості, яку я завжди хотів бачити повною, ідеальною. Я вважаю, що така справедливість повинна бути в нашій країні, яка для народів всього світу мусить правити за взірець.

Зрозумійте мене в моєму горі, бо я чую прокляття віків, чую, бездіяльний, свій гріх перед землею, перед народом, перед історією. Перед людьми, що своєю кров'ю кропили нашу землю. Довгий мартиролог борців за національну справедливість лишає гам історія, а ми навіть на гнів праведний не можемо здобутись.

Головне тільки – зберегти власну мистецьку щирість. У поезії, цій, може, найбільш інтимній галузі мистецтва, не можна заховати нічого. Вся індивідуальність митця в ній – як на долоні. Тож, як казав Іван Франко: „Най будуть щирі, щирі, щирі!”

...Воістину, сказितись легше, аніж
буть собою, бо ні зубила, ані молотка...

Митець потрібен своєму народові та й усьому світові тільки тоді, коли його творчість зливається з криком його нації.

Або світ прийме мене таким, як я є, як мене народила мати, - або вб'є, знищить мене. Але я – не поступлюся! І з кожної миті своєї, з кожного почуття й думки зроблю свій портрет, тобто портрет цілого світу...

Психологічно я розумів, що тюремна брама уже відкрилася для мене, що днями вона зачиниться за мною – і зачиниться надовго. Але що я мав робити? За кордон українців не випускають, та й не дуже кортило – за той кордон: бо хто ж тут, на Великій Україні стане горлом обурення і протесту? Це вже доля, а долі не обирають. Отож, її приймають – яка вона вже не є. А коли не приймають – тоді вона силоміць обирає нас.

... Ми втратили всяке право належати собі, не кажучи про те, щоб мати свої книги, зошити, записи. Кажуть, коли Господь хоче когось покарати, Він відбирає розум. Так довго тривати не може – такий тиск можливий перед загибеллю. Не знаю, коли прийде загибель для них, але я особисто чуюся смертником. Здається, все, що я міг зробити за свого життя, я зробив. Займатися творчістю тут неможливо абсолютно: кожний віршований запис відбивається при першому ж обшуку. Доводиться вивчати мови...”

... ми з тобою, наше життя – належить історії. Тому будьмо гідні своєї долі – і не нарікаймо на неї. Думаю, що наше з тобою життя теж стало часточкою історії нашого народу. Пишаймося тим, що Бог поклав на нас цей хрест – і несімо його гідно. Бог просто забрав у нас будні, а залишив – свято. Свято високого болю, почесного тягара, врочистість розлуки і празникові миті зустрічей... ”(з листа до дружини)

Є багато над чим подумати – і тоді, коли працюєш, сіреч шиєш рукавиці, і коли читаєш, тобто працюєш, і тоді, коли спиш...

Кожна зірка має свій час — сходити й заходити...

СПОГАДИ ПРО В. СТУСА

Василь Стус – це, можна б назвати, поет „одушевленого космосу”. Не випадково він назвав свою збірку „Зимові дерева”, беручи заголовок одного з його віршів... Він, як ідеаліст у своїй життєвій філософії, не залишається невідьником гуманізму. Поет звертається до космосу, до природи, якою чується частинкою, але яка не є лиш матерією. Природа в нього одушевлена, як в гілозоїстів, має свої закони і силу... і шукання числа, як есенції буття, що нав'язує до пітагорейців... (А. Шум)

В. Стус – не шістдесятник, він постшістдесятник і тому в нього намітився новий відхід від традиційності, але причетність до неї його не полишала. Тільки виявлялася в несподіваних формах, наприклад, у способах інакшого змістовного наповнення жанру романсу, у формах згадуваного пародійного модусу поетичної оповіді, як у „Маркові безсмертному”, котрий є одночасно пародією і на І. Драча, і на М. Вінграновського. Цим, до речі, можна й пояснити „пряму” Стусову критику декого із шістдесятників. (М. Наєнко)

Поезія – осердя його творчої істоти. Саме в поезії він виразив себе найповніше та найсокровенніше, саме через поезію відбувся контакт із поколінням читачів. (І. Дзюба)

Судячи по Стусовій поезії, написаній на засланні, стало видно, що він почав уже усвідомлювати своє місце у громаді дисидентів і в свого народу. Про це свідчать оті знаменні рядки „Народе мій, до тебе я ще верну... (Д. Шумук)

Чого ж він хотів? Щоб на Україні – і скрізь – була соціальна справедливість, щоб на Україні – і на його рідній Донеччині – не закривали масово україномовні школи, щоб п'ятдесятимільйонний український народ, як всі народи в світі, мав і мову свою, і свою історичну пам'ять, і гідність – ми ж таки запорожці! (О. Орач)

Для Василя Стуса вищою моральною нормою було не самозбереження, а, за точним його висловом, „пряmostояння”. Він був чесним з собою до кінця і зовсім не здатним до будь-яких компромісів. Це й визначило трагічну його долю, він просто не міг вижити в підлому світі брехні, безчестя і лицемірства. Василь не міг зрозуміти й прийняти суспільства, а суспільство – його. Всі повороти василевого життя були записані на небі, від нього не залежали, він був би безсилий щось змінити, бо належав тільки Україні. (В. Іванисенко)

ТВОРИ В. СТУСА У ФОНДІ ХОУНЬ

Стус В. С. **Зібрання творів** : у 12 т. / В. Стус ; [редкол. : Д. Стус (голова) та ін. ; упорядкув. та комент. : Д. Стус, А. Шацька ; авт. Передм. К. Москалець ; Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка]. – [2-ге наук. вид.]. – К.: Факт, 2007. – (Бібліотека журналу „Київська Русь”).

Т. 1 : Ранні вірші (сер. 1950-х – початок 1960-х рр.) ; Дело № 13/БЕ 1339 ; Круговерть ; Вірші 1960-х років / [ред. Т.Д. Стус]. – 2007. – 559 с. : портр.

Т. 3 : Час творчості. Dichtenszeit / [ред. Т. Г. Бурлака , Д. Стус] . – 2008. – 751 с. : портр.

Т. 4 : Вірші 1960-х років (поза збірками) ; Вірші початку 1970–х років (поза збірками) / [ред. Т. Д. Стус]. – 2008. – 479 с. : портр.

Т. 5 : Палімсести (найповніший незавершений корпус) / [ред. т. , упорядкув. та комент. : Д. Стус]. – 2009. – 765 с. : портр.

Вибране : Поезії. – Донецьк : Донбас, 1998. – 208 с.

Золотокоса красуня : Вірші. – К.: Слово і час, 1992. - 48 с.

Листи до сина. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 192 с. : іл.

Палімпсест : Вибране / [Упоряд. Д. Стус ; Передм. І. Дзюби]. – 2-ге вид. – К. : Факт, 2006. – 431 с. : портр.

Палімпсести = Палимпсесты : кн. с парал. текстом / [пер. с укр. М. Рахлиной ; авт. предисл. К. Москалец, Е. Захаров]. – Х. : Фолио, 2010. – 284 с.

Таборовий зошит : вибр. твори / [упоряд., авт. передм. Д. В. Стус]. – К. : Факт, 2008. – 450 с.

Час творчості : [Зб. поезій] / [Упоряд., передм. Д. Стуса]. – К. : Дніпро, 2005. – 702 с. : портр. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

Феномен доби (сходження на Голгофу слави) [про творчість П. Тичини]. – К. : Т-во «Знання» України, 1993. – 96 с.

ЛІТЕРАТУРА ПРО В. СТУСА

Книги

Стус Д. В. Василь Стус: життя як творчість / Д. В. Стус ; [Гуманіт. центр В. Стуса та ін.]. – К. : Факт, 2008. – 366 с.

Стус Д. В. Василь Стус: життя як творчість / Д. В. Стус. – 2-ге вид. , випр. – К. : Факт, 2005. – 366 с.

Стус Д. В. Життя і творчість Василя Стуса. – К. : МП „Фотовідеосервіс”, 1992. – 87 с. – (Б-ка українця ; №7).

Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина : Спогади, статті, листи, поезії / Упоряд. О. Ю. Орач (Комар). – К. : Укр. письменник, 1993. – 400 с., іл.

Статті

Баран Г. Мовостиль віршованої молитви Василя Стуса / Г. Баран // Укр. мова й література в серед. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. - №1. – С.100-104.

Де не стоятиму – вистою. Подвиг Василя Стуса : [матеріали про життя і творчість письменника] / [Упоряд. І Сюдюков] // День. – 2007. – 30 берез. – С. 6-7.

Гнатюк Н. Дві криниці – жива і мертва : [до 70-річчя В. Стуса] / Н. Гнатюк // Слово просвіти. – 2008. – 2-8 жовтня (№40). – С. 10.

Кусакіна Т. Образна кольорова символіка в поезії Василя Стуса / Т. Кусакіна // Дивослово. – 2012. - №2. – С. 57-59.

«Педагогічна конвергенція», або Дещо про досвід поєднання різних жанрів і творчих форм у висвітленні перед старшокласниками теми «Творчість і життя Василя Стуса» // Укр. мова й література в серед. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. - №9. – С.42-49.

Рябикіна А. Самобутнє плетиво життя й творчості Василя Стуса : [конспект уроку-дослідження] / А. Рябикіна // Укр. мова й література в серед. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – №1. – С. 28-33.

Сіренко І. Богом послана Голгофа : [про життя та творчість В. Стуса] / І. Сіренко // Вісн. Кн. Палати. – 2008. - №1. – С. 49-51.

Скрипник В. Василь Стус – людина совісті та кришталево чистої душі / В. Скрипник // Голос України. – 2012. – 28 січ. – С. 17.

Стус Д. Четверть века без Василя Стуса (6 января 1938 – в ночь с 3 на 4 сентября 1985) // Пенсия. – 2010. - №7-8. – С. 37-39.

Стус Д. Разорванный круг : «Еще не время публиковать откровенные заметки отца, сделанные во время следствия и в лагерях...» / Д. Стус // Зеркало недели. – 2009. – 11 июля. – С. 18.

Єворченко М. Проблема творчості у Василя Стуса та Марини Цветаєвої / М. Єворченко // Мандрівець. – 2008. - №2. – С. 63-66.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Гуманітарний центр Василя Стуса [тексти, фотоархів, біографія, бібліографія та ін.]. - Режим доступу : <http://stus.kiev.ua/>

До 70-річчя від дня народження Василя Стуса: документи ЦДАМЛМ України . – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Persons/Stoos/CDAMLM/>

Василь Стус [твори, переклади, запис голосу] // Madslinger's. – Режим доступу : <http://www.madslinger.com/stus/index.html>

Василь Стус (8. І. 1938 – 4. ІХ. 1985). – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/stus/>

Стус Василь Семенович // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>

Стус В. Листи до рідних. – Режим доступу : <http://www.madslinger.com/stus/lysty-do-ridnyh/>

Вірші. Роздуми. Життя. – Режим доступу : <http://www.vasylstus.com/>

Стус Василь Семенович (06.01.1938 – 04.09.1985) // Герої України. – Режим доступу : <http://ukrgeroes.narod.ru/StusVS.html>

ФІЛЬМИ

Документальна трилогія „Просвітлої дороги свічка чорна” пам’яті Василя Стуса Кіностудія "Галфільм", 1992, режисер Станіслав Чернілевський.
<http://www.youtube.com/watch?v=VYGR18zzHWc&feature=related>

У цьому полі синьому як льон Пам’яті Василя Стуса
<http://video.yandex.ua/#search?id=18939190-04-12&where=all&text=%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81>

Лекція Василя Овсієнка „Василь Стус - поет і громадянин” - 25.08.2012.
http://www.youtube.com/watch?v=0jnQQo_yMUU&feature=relmfu

Хресна дорога Василя Стуса
<http://video.yandex.ua/#search?where=all&text=%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81&filmId=ELxXkopmUXI%3D>

Пісні на слова з віршів В. Стуса. - <http://www.pisni.org.ua/persons/310.html>